IRONIA ÎN JURNALUL LUI I. D. SÎRBU. CONSIDERAŢII PRAGMASTILISTICE

MIHAELA MORARU STANCU
Universitatea din Bucureşti

1. Preliminarii

1.1. *Obiectivul lucrării*

Lucrarea de faţă îşi propune să analizeze procedeele prin care se realizează ironia verbală într-un text confesiv – *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal*, scris de Ion D. Sîrbu în perioada 1983-1989 şi apărut postum.

Jurnalul ales se încadrează în rândul jurnalelor de *criză*, conform clasificării elaborate de criticul Mihai Zamfir în lucrarea *Cealaltă faţă a prozei (*capitolul *Jurnal de criză şi jurnal de existenţă. Tipologia jurnalului intim românesc)*, întrucât Ion D. Sîrbu se desprinde din seria acelor autori care „scriu jurnale pentru că nu mai pot altfel şi îşi descarcă, prin fervoare scriptică, o stare de exasperare sau de revoltă ireprehensibile" (2006: 145). Scriitorul simte nevoia să caute o modalitate prin care să nu se lase contaminat de dezastrul produs de regimul comunist (*apud* Ursa 2006: 151) şi o găseşte prin intermediul ironiei, despre care mărturisea că este: „arma cu care mă apăr când scriu, genul literar în care sper să rămân în viaţă chiar şi după ce voi muri" (Sîrbu, 2009: 6).

1.2. *Cadrul teoretic*

Ironia este definită ca fiind figura de gândire ce constă „dintr-o expresie simulată, prin intermediul căreia se formulează cu seriozitate un conţinut comic, uneori burlesc, opus faţă de ceea ce se afirmă aparent în enunţ", cu rolul de a introduce „o apreciere negativă, dispreţuitoare ori persiflantă la adresa unui eveniment sau a unei persoane" (DSL, 2001: 276). Din această definiţie reţinem termenii cheie: simulare, conţinut comic, negaţie („opus faţă de ceea ce se afirmă"), apreciere negativă. În continuare vom încerca să trecem în revistă teorii care nuanţează termenii-cheie notaţi mai sus.

Ne vom opri asupra teoriei lui H. P. Grice, care în lucrarea *Logic and Conversation* susţine că „A fi ironic înseamnă, printre altele, a te preface (după cum o arată şi etimologia), căci în timp ce ne dorim ca prefăcătoria să fie recunoscută ca atare, a o anunţa ar strica efectul" (1978/ 1989: 53-54, *apud* Negrea, 2010: 40-41). Această observaţie se referă la caracterul simulat ce i se atribuie unui enunţ ironic şi conduce la concluzia că un astfel de enunţ încalcă maxima calităţii. Aprecierea negativă sau, altfel spus, deprecierea, presupune un proces de evaluare, de aceea teoreticianul englez consideră că „ironia este legată intim de exprimarea unui sentiment, a unei atitudini sau a unei evaluări" (Grice 1978/ 1989: 53, *apud* Negrea 2010: 103).

Simularea în acest caz presupune comunicarea opusului a ceea ce se vrea a fi spus de fapt, cu alte cuvinte, ironia implică negaţia a ceea ce se spune, concluzie la care au ajuns mai mulţi teoreticieni, pornind de la lucrarea lui H. P. Grice, printre care şi R. Giora, care afirma,

BDD-V940 © 2012 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 04:04:43 UTC)

într-un studiu din 1995, că: „ironia este o formă de negaţie care nu foloseşte mărci explicite ale negaţiei" (*apud* Negrea 2010: 44).

În lucrarea *Analiza textelor de comunicare*, Dominique Maingueneau atribuie ironiei un caracter polifonic, văzând acest tip de enunţare „ca un fel de punere în scenă prin care enunţiatorul lasă să se audă, prin vocea sa, un personaj ridicol care vorbeşte serios şi de care el se distanţează", subminându-şi propria enunţare (Maingueneau 2007: 212; 213). Această punere în scenă, dar şi conţinutul comic fac din ironie o modalitate de a stârni râsul, implicând cel puţin doi participanţi. Exemplul de mai jos, extras din jurnalul pe care urmează să îl analizăm, ilustrează acest lucru şi conduce discuţia spre următorul factor important, acela al instanţelor de comunicare dintr-o enunţare ironică:

Poţi să te rogi singur: să visezi, să scrii sau să citeşti poezii, dar nu poţi râde singur. Pentru râs trebuiesc minimum doi (plus unul nevăzut, care asistă numai). Eu aş fi bufonul care zice, tu eşti cel care ai înţeles şi râzi – iar EL este martorul, publicul, notarul. (Sau turnătorul!) (Sîrbu, I: 80).

În articolul dedicat ironiei din lucrarea *Concise Encyclopedia of Pragmatics*, editată de Jacob L. Mey, M. Marino remarcă existenţa a trei participanţi abstracţi în această situaţie de comunicare, participanţi ce se raportează la categoria gramaticală a persoanei. Persoana I se referă la emiţătorul enunţului ironic, persoana a II-a este reprezentată de receptor, iar persoana a III-a este victima ironiei; coincidenţa dintre oricare aceste persoane creând situaţii specializate, precum autoironia şi ironia instructivă (1998: 410).

Nefiind marcată prin elemente lingvistice, „ironia verbală este intenţională şi implicită" (Negrea 2010: 18), de aceea un rol important îl joacă receptorul, cel care înţelege mesajul ca fiind ironic şi îl interpretează ca atare.

Textul confesiv prezintă anumite particularităţi. În primul rând, presupune un act de autocomunicare, un discurs autoadresat, unde emiţătorul este şi receptor. În cazul jurnalelor publicate, receptori devin cititorii. În al doilea rând, mesajul poate fi descifrat de către receptorii-cititori dacă există un fond comun de cunoştinţe cu emiţătorul.

Conform teoriei lui H. P. Grice, procesarea semnificaţiei în ironie se face în două trepte (mentale): literală, apoi, ironică, cu o secvenţă intermediară, anularea (semnificaţiei literale) (*apud* Negrea 2010: 36). În lucrarea *O retorică a ironiei* (1974), criticul literar W.C.Booth a încercat să arate cum se face transferul de la emiţător la receptori, subliniind faptul că există patru paşi pentru a reconstrui ironia intenţionată de emiţător:

1. Respingerea semnificaţiei literale
2. Exersarea unor interpretări sau explicaţii alternative
3. O decizie despre cunoştinţele şi credinţele emiţătorului
4. Selectarea unei semnificaţii noi (Booth *apud* Marino 1998: 411).

În toate abordările ironiei, vocabularul normativ se reduce la: mesajul literal, mesajul intenţionat şi contextul (Marino 1998: 410).

În jurnalul lui Ion D. Sîrbu se ironizează situaţii în care se află cei care trăiesc absurdul societăţii comuniste, de aceea se remarcă de multe ori o coincidenţă între emiţător, receptor şi victima ironiei (ceea ce în naratologie se explică prin identitatea între autor – narator – personaj; discursul homodiegetic sau autodiegetic, în terminologia lui Gérard Genette) (*apud* DSL, 2001: 333-334). Receptorul-cititor, care a trăit în acea perioadă, se poate regăsi uşor în diversele evenimente, situaţii descrise de autor.

BDD-V940 © 2012 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 04:04:43 UTC)

2. Exemplificări

În continuare vom analiza situaţii de ironie verbală în jurnalul lui Ion D. Sîrbu. Fragmentele alese au ca trăsătură comună atitudinea critică la adresa puterii ce guverna societatea comunistă.

> (1) *Foamea, frigul, frica – iată valorile reale şi primordiale ale lumii noastre, ele sunt cea mai uriaşă inovaţie socială (şi socialistă), fiindcă disciplinează, înfricoşează şi, mai ales, fac să se şteargă din memoria conştiinţei noastre politice nevoia de libertate, democraţie, egalitate de şanse*. (Sîrbu 2009, I: 21).

În acest caz (1), emiţătorul îmbracă haina acelui „personaj ridicol care vorbeşte serios" şi neagă, fără a folosi mărci specifice negaţiei, ci, din contră, aparent lăudând realităţile lumii în care trăieşte: foame, frig, frică. Discrepanţa dintre mesajul literal şi mesajul intenţionat rezultă din reunirea celor trei substantive sub umbrela Valorii, „cea mai uriaşă inovaţie socială", dar şi din alăturarea verbelor „a disciplina", „a înfricoşa" şi „ a şterge". Dacă primul ar trebui să reprezinte pozitivul, celelalte două au o încărcătură negativă. Finalul afirmă anularea adevăratelor valori: libertate, democraţie, egalitate de şanse.

Sintagmele „lumea noastră" şi „conştiinţa noastră" reflectă o identificare a emiţătorului cu receptorii, destinatari *in absentia*, semnalând în acelaşi timp întâlnirea celor două instanţe sub statutul de victime ale ironiei.

Următoarele trei exemple ilustrează absurdul existenţei, într-o încercare de a face haz de necaz.

> (2) *Caracterul păgân al postului creştinesc, ortodox: în satul vechi se postea cu gândul la ospăţul ce va veni după; noi postim mult mai „patristic": cu gândul la ospeţele ce au fost, ce nu se vor întoarce niciodată...* (Sîrbu, I: 31)

Ironia verbală din primul text – (2) – reiese din analogia dintre trecut şi prezent cu privire la post, trădând, pe de o parte, ceea ce se ascundea în spatele postului creştinesc – „gândul la ospăţul ce va veni după" – şi ceea ce se întâmplă în prezentul celui care scrie, aflat în situaţia de a se gândi la „ospeţele ce au fost, ce nu se vor întoarce niciodată". Realitatea satului vechi intră în contradicţie cu realitatea regimului de atunci, ce oferea un post calificat ironic ca fiind „mult mai «patristic»". Din nou se observă identificarea dintre emiţător şi receptori, prin utilizarea pronumelui personal şi a verbului „a posti" la persoana I, plural.

> (3) *Trăim în plină comedie, comedia asta e tot ce poate fi mai trist şi mai tragic în lume. Istoria tinde spre propria groapă, personalităţile ei ajung propriile caricaturi, idealurile devin propriile lor haznale. Difficile est satiram non vivere. Filosofia a fost preluată de funcţionarii din agitaţie, politica o fac papagalii de la Primărie (de la Primăria primarului, să fim bine înţeleşi), destinul lumii depinde de câţiva economişti şi militari cinici şi limitaţi. Mâncăm absurd cu pâine – doar că, pentru pâine, stăm la coadă cu cartelele în mâini, pe când din absurd avem uriaşe stocuri supranormative, suficiente pentru câteva decenii de acum înainte...* (Sîrbu, I: 68-69)

Aceeaşi modalitate prin care receptorii devin părtaşi la realitatea emiţătorului, împreună devenind victimele ironiei, se evidenţiază şi în exemplul al doilea (3), unde verbele „a trăi", „a mânca" şi „a avea" sunt folosite la persoana I, plural: „trăim în plină comedie", „mâncăm absurd pe pâine", „avem uriaşe stocuri". Ironia reiese din primul enunţ, prin aşezarea termenului comedie, ca specie dramatică ce aduce bună dispoziţie, lângă adjectivele „trist" şi

BDD-V940 © 2012 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 04:04:43 UTC)

„tragic”, ajungându-se la oximoronul *comedie tristă*. Situaţiile exagerate, de multe ori, cu scopul de a asigura decodarea mesajului de către spectatorii unei comedii şi de a stârni râsul, devin realitate crudă „a tot ce poate fi mai trist şi mai tragic”, într-o lume în care se mănâncă absurd pe pâine, iar în timp ce accesul la pâine este limitat de cartele, absurdul „se bucură” de „uriaşe stocuri”.

> (4) *Umorul păgubos-valah al doamnei mele. Cerându-i, mai zilele trecute, ceva mai consistent pentru cina mea, ea mi-a arătat frigiderul nostru alb, curat... şi gol. Mâniindu-mă (diabetul te ţine mereu flămând) am strigat: „Vreau măcar parizer, eu aduc bani în casa asta.” Soţia mea, calmă, fără nicio vorbă, mi-a pus în farfuria goală o hârtie de o sută, zicându-mi: „Asta aduci, asta mănânci!”.*
>
> *Acum, în curtea bătrânească a părinţilor ei ne simţim bine: nu ne mai aducem aminte de mesele de odinioară: nu are rost. Epoca de aur a proletariatului exploatat (socrul meu, Simion, dintr-un singur salariu de cazangiu, la Atelierele C. F. R., ţinea o casă, creştea patru fete, toate date la şcoală), epoca pieţelor vuind de zgomot şi pline de tot ce vrei, chiar şi epoca sărbătorilor ca sărbători şi nu sărbătoriri, a trecut definitiv, pentru totdeauna. A murit satul, a murit şi piaţa.*
>
> *Olimpia şi sora-sa stau sub nuc, ascultă muzică sârbească şi se amuză (râzând cu lacrimi) citind, cu voce tare, reţetele din **Cartea de bucate** a celebrei, odinioară, Sanda Marin. Gulii cu ciuperci, iepure în sos de vin, viţel cu bame şi costiţă cu garnituri de roşcove şi castane.*
>
> *Azi plecăm: la Craiova ne aşteaptă frigiderul. Alb, curat şi gol. Gol ca un angajament solemn. Gol ca un cântec de ziua recoltei*.” (Sîrbu II: 86).

Spre deosebire de exemplele prezentate până acum, caracterizate prin descrierea unor situaţii ce vizează generalul, emiţând judecăţi ce reflectă starea generală a populaţiei din acea perioadă, ultima însemnare – (4) – porneşte de la particular, de la un episod concret, ajungând în cele din urmă să sugereze generalul. Simbolul în jurul căruia se construieşte naraţiunea este frigiderul „alb, curat şi... gol”. Enumeraţia celor trei adjective-epitete, de la începutul discursului se repetă în final, printr-un enunţ eliptic de predicat şi fără acele puncte de suspensie, ce despărţeau primele două atribute „alb” şi „curat” de „gol”, semn că, în încheiere, distanţa dintre ele a fost anulată, descriind nu doar o stare dintr-un moment anume, ci o stare permanentă, generală, ce poate fi generalizată. Textul se termină cu două enunţuri eliptice de predicat, construite pe baza comparaţiei şi repetiţiei, în jurul însuşirii centrale a frigiderului, aceea de a fi gol: „ca un angajament solemn”, „ca un cântec de ziua recoltei”. În spatele celor două comparaţii se ascunde ironia, întrucât angajamentul solemn ar trebui să presupună încredere în viitor, ceea ce în cazul de faţă lipsea cu desăvârşire, iar cântecul de ziua recoltei ar fi trebuit să surprindă o stare de bunăstare, pe care sistemul o împiedica să existe.

O particularitate interesantă a acestei însemnări este dată de figuri retorice ce au la bază repetiţia, cu scopul de a evidenţia distincţia dintre trecut şi prezent. Pe de o parte, se repetă substantivul *epocă*: „epoca pieţelor vuind de zgomot”, „epoca sărbătorilor” cu referire la trecut, iar pe de altă parte, apare repetarea verbului „a muri”: „A murit satul, a murit şi piaţa” cu referire la prezentul trist, tristeţe tratată cu „sărbătoriri”. Tautologia din sintagma „epoca *sărbătorilor ca sărbători*” are scopul de a sublinia autenticitatea, aducând un argument în favoarea trecutului. Parigmenonul „sărbători şi nu sărbătoriri” aduce în prim plan antiteza trecut (epoca sărbătorilor) – prezent (epoca sărbătoririlor).

M. Marino, în articolul amintit, face distincţia dintre ironia evenimentelor (*the irony of events*), care sugerează o perspectivă mult mai modestă cu privire la lipsa de control a omului asupra întâmplărilor şi ironia soartei (*the irony of fate*) care implică o privire în trecut asupra evenimentelor ce au fost controlate de personalităţi sau societăţi greu de stăpânit sau chiar de către zei (1998:410). Revenind la exemplul nostru, putem trage următoarea concluzie: într-o

BDD-V940 © 2012 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 04:04:43 UTC)

epocă în care „frigiderul e gol”, „farfuria e goală”, nu rămâne decât ironia întâmplării (*the irony of events*), aceea de a citi reţetele din „Cartea de bucate” şi a te amuza de bogăţia enumeraţiei din enunţul eliptic de predicat (semn că probabil verbul „a mânca” s-a pierdut în trecutul îmbelşugat, prezentului rămânându-i doar imaginaţia celebrei autoare Sanda Marin): „Gulii cu ciuperci, iepure în sos de vin, viţel cu bame şi costiţă cu garnituri de roşcove şi castane.”.

Ultima însemnare aleasă are ca figură centrală – alegoria, care trădează în final, o aluzie ironică la adresa aceluiaşi context nefericit reprezentat de societatea comunistă.

> (5) *Unii savanţi americani – citesc într-un Reader Digest – susţin că balenele care eşuează pe plajele din Florida o fac din cauză că, printr-un accident, şi-au pierdut simţul de orientare; în ureche le intră o ploşniţă (cimex) minusculă de apă, aceasta le strică „radarul” şi, fatalmente, le împinge spre sinucidere.*
>
> *Amănuntul cel mai îngrozitor în această foarte plauzibilă supoziţie constă în faptul că numai şeful turmei de balene e pişcat de ploşniţă. El îşi pierde bunul simţ de orientare, luând-o spre moarte. Turma îl urmează din motive de instinct, fidelitate, disciplină.* (Sîrbu, I: 75-76).

Se porneşte de la relatarea unui fapt cu o anumită bază ştiinţifică, din lumea animală, pentru a ajunge la o stare de fapt din sfera umanului. În acest caz (5), rolul decisiv îl deţine receptorul. El este cel care poate interpreta mesajul ca având o încărcătură ironică. Singurii indici în acest sens sunt: utilizarea substantivului colectiv „turmă” pentru desemnarea unei grupări de balene şi enumeraţia „instinct, fidelitate, disciplină”, ultimele două substantive fiind calităţi umane, în special. Ceea ce face ca acest conţinut să fie interpretat ca fiind unul ironic este acel fond comun de cunoştinţe dintre emiţător şi receptori, cu privire la încercarea în masă de „spălare de creiere” şi „spiritul de turmă” al populaţiei, realităţi ale contextului istoric în care se produce mesajul. Receptorul renunţă la semnificaţia literală, exersând una alternativă pentru a ajunge la un înţeles nou.

3.Concluzii

În urma acestei analize, putem trage mai multe concluzii.

Pentru a înţelege un mesaj dintr-un text confesiv, este nevoie de un fond comun de cunoştinţe între emiţător şi receptor. Ironia verbală se caracterizează prin lipsa unor indici expliciţi, de aceea există diverse modalităţi de introducere a unui conţinut ce implică o astfel de încărcătură într-un text confesiv:

– simularea laudei unor realităţi condamnabile
– alăturarea unor termeni contrastanţi
– prezentarea unor situaţii absurde
– emiterea unor judecăţi generale pentru a reda particularul
– relatarea unei experienţe personale pentru a reda generalul contextului
– introducerea alegoriei pentru a ascunde ironia verbală
– utilizarea unor procedee stilistice, precum: enumeraţia, repetiţia, comparaţia, pentru a nuanţa enunţarea ironică

În multe cazuri există o identitate între emiţător, receptor şi victima ironiei. Emiţătorul îi ia pe receptorii *in absentia* părtaşi la ironizarea contextului în care trăiesc. Pentru Ion D. Sîrbu, jurnalul este o modalitate de a simţi libertatea de exprimare, printr-o încercare de a face haz de necaz, de a supravieţui absurdului existenţial. Realitatea la care face referire e „totdeauna alta decât a contextului său intim; e realitatea cititorului, a terţei persoane,

BDD-V940 © 2012 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 04:04:43 UTC)

proiectată în spaţiul receptării" (Ursa: 172). Ironia reprezintă produsul unei evaluări şi masca prin care se relevă atitudinea critică la adresa puterii ce guverna societatea comunistă.

SURSE

Sîrbu, Ion D., 2009, *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal*, Craiova, Ed. Scrisul Românesc.

BIBLIOGRAFIE

DSL = Bidu-Vrănceanu, Angela, Cristina Călăraşu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaş, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, ediţia a II-a, Bucureşti, 2005, Nemira.
Maingueneau, Dominique, 2007, *Analiza textelor de comunicare*, Iaşi, Editura Institutul European.
Marino, M., 1998, „Irony", în Jacob L. Mey (ed.), *Concise Encyclopedia of Pragmatics* Oxford, Elsevier Science Ltd., p. 409-412.
Negrea, Elena, 2010, *Pragmatica ironiei. Studiu asupra ironiei în presa scrisă românească*, Bucureşti, Editura Tritonic.
Săvulescu, Silvia, 2004, *Retorică şi teoria argumentării*, Bucureşti, Editura comunicare.ro.
Ursa, Anca, 2006, *Metamorfozele oglinzii. Imaginarul jurnalului literar românesc*, Cluj-Napoca, Editura Limes.
Zamfir, Mihai, 2006, *Cealaltă faţă a prozei*, Bucureşti, Editura Cartea Românească.

IRONY IN I.D. SÎRBU'S DIARY. A PRAGMATIC AND STYLISTIC APPROACH

(*Abstract*)

In this study we try to analyze the strategies of the verbal irony in a diary (an autobiographical text). For Ion D. Sîrbu, irony is a way of escaping the absurd that characterized the communist society in which he was living. Verbal irony does not have explicit markers. The author used different ways of introducing ironic statements in his text. At the same time, in order to accurately receive and interpret irony, it is necessary to have a common base of knowledge between the sender and the receiver.

BDD-V940 © 2012 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 04:04:43 UTC)